

УДК 78.442; 78.2

СУН ЖУЙ ЛУН

**ДІЯЛЬНІСТЬ СКРИПАЛЯ З УКРАЇНИ ВОЛОДИМИРА ТРАХТЕНБЕРГА
В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МУЗИЧНОГО ЖИТТЯ
ХАРБІНУ**

У статті досліджено сторінки творчої біографії видатного скрипаля єврейського походження з України Володимира Трахтенберга в контексті еміграційних процесів початку ХХ ст., що відбувалися у північному Китаї. Розглянуто специфіку особливостей харбінської мистецької діаспори першої третини ХХ ст. Охарактеризовано багатогранність проявів творчої особистості видатного музиканта Володимира Трахтенберга як скрипаля, диригента, педагога та музично-суспільного діяча.

Ключові слова: Харбін, виконавець, концерти, мистецька діаспора.

СУН ЖУЙ ЛУН

**ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СКРИПАЧА ИЗ УКРАИНЫ ВЛАДИМИРА ТРАХТЕНБЕРГА В
КОНТЕКСТЕ СТАНОВЛЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ МУЗЫКАЛЬНОЙ ЖИЗНИ
ХАРБИНА**

В статье исследованы страницы творческой биографии выдающегося скрипача еврейского происхождения из Украины Владимира Трахтенберга в контексте эмиграционных процессов начала ХХ в., которые происходили в северном Китае. Рассмотрена специфика особенностей художественной диаспоры первой трети ХХ в. Охарактеризована многогранность проявлений творческой личности выдающегося музыканта Владимира Трахтенберга как скрипача, дирижера, педагога и музыкально-общественного деятеля.

Ключевые слова: Харбин, исполнитель, концерты, художественная диаспора.

SONG RUI LONG

**THE ACTIVITY OF THE VIOLINIST FROM UKRAINE VOLODYMYR
TRAHTENBERG, DURING HARBIN'S PROFESSIONAL MUSICIAN LIFE RISING**

In this article, when migration processes in the northern China take place at the beginning of XX century, some creative biography pages of famous jewish violinist from Ukraine – Volodymyr Trahtenberg were investigated. It was some specific feature of the artistic diaspora of the first third of XX century considered. The wide range of the artistic personality of famous musician Volodymyr Trahtenberg as a violinist, director, pedagogue and musician socialistic leader was characterized.

Key words: Harbin, performer, concerts, art diaspora.

Однією з найактуальніших проблем сучасного українського музикознавства є повернення невідомих або забутих імен митців, які утверджували музичну культуру в іноетнічному середовищі. Актуальним стає залучення до наукового обігу імені музичного діяча початку ХХ сторіччя, скрипаля, педагога, диригента та суспільно-музичного діяча єврейського походження з України, який здобув заслуженої слави у Китаї, а потім і далеко за його межами – Володимира Трахтенберга.

В останні десятиліття активно посилилася увага дослідників до мистецьких контактів народів колишнього Радянського Союзу і Китаю і, зокрема, музичних контактів. У працях китайських дослідників велика увага приділяється розвитку російської культури у російських діаспорах в Китаї – це праці Ван Пін, Дяо Шаохуа, Ван Сі, Лю Хао. Дослідженням мистецької культури російського зарубіжжя у Харбіні присвячені праці Л. Говердовської, Л. Таскіної, Р. Русакова, В. Серебрякова.

Мета статті – виявити та дослідити основні віхи творчої діяльності видатного музиканта з України Володимира Трахтенберга у Харбіні.

Серед різноманітних напрямів пошукової роботи сьогодні особливо багато уваги дослідників скеровується у галузь еміграційних процесів, які набули найширшого розповсюдження на початку ХХ ст. Життя та діяльність музичних діячів, що походили з Галичини і виїжджали примусово або добровільно до Європи, Америки та Австралії, вже отримали у сучасному музикознавстві належну оцінку. В результаті цього з'явилося багато монографій, статей та повідомлень у довідковій та енциклопедичній літературі. Проте діяльність на Далекому Сході українських музикантів або тих, хто походив з України, все ще залишається малодослідженою галуззю. Залучення до наукового обігу імені одного з найяскравіших музичних діячів початку ХХ сторіччя, скрипаля, педагога та суспільно-музичного діяча єврейського походження з України, який здобув заслуженої слави у Китаї, а потім і далеко за його межами – Володимира Трахтенберга – стає актуальним.

Вивчення історії та міжнародних контактів двох держав – України і Китаю – у питаннях економіки, політики та культурних відносин завжди було однією з найактуальніших тем наукових досліджень. Культурні взаємини України та Китаю мають багату кількасотрічну історію. Проте, коли взаємини з питань літератури, образотворчого та театрального мистецтва вже знайшли всебічне відображення, дослідження українсько-китайських музичних контактів до цього часу ще майже не висвітлювалося ні у китайському, ні в українському музикознавстві. Звернення ж до цієї проблеми дозволяє відкрити ряд важливих для історії українського музичного мистецтва фактів та нових постатей, простежити їх вплив на розвиток професійного музичного мистецтва Китаю.

Про масове переміщення до Китаю літературних та мистецьких представників різних народів колишнього Радянського Союзу сьогодні вже існує ряд праць та словниково-довідкової літератури (М. Главацького, В. Христофорової, А. Мухи, Є. Маланюка, Л. Говердовської та ін.). Питання української музичної еміграції до Китаю сьогодні все ще залишаються поза увагою дослідників.

Творчість видатного скрипаля, диригента, педагога та суспільно-музичного діяча Володимира Трахтенберга ніколи не була пов'язаною з Україною. До цього часу його ім'я не згадувалося в жодному українському музикознавчому виданні. Трахтенберг опинився у числі перших музичних діячів, що виїхали з Радянського Союзу до Китаю. Завдяки власній багатогранній і дуже плідній діяльності у Китаї у першій половині ХХ ст. його постать стала знаковою. З його іменем пов'язується початок становлення і дуже стрімкого розвитку професійного музичного життя Харбіну. Народжений в Україні, він провів тут перші роки свого життя, здобув початкову та першу вищу музичну освіту. Дослідження життя та творчості цієї непересічної особистості дає можливість поповнити невідомі сторінки з історії життя музичних діячів, народжених в Україні, які розвивали свої творчі таланти в еміграції.

Постать знаменитого скрипаля Володимира Давидовича Трахтенберга (1884, Київ – 1963, Австралія) у першій половині ХХ ст. була дуже відомою у всій Азії та Європі. Незважаючи на те, що його коріння походить з Галичини – з села Дунаїв, що поблизу невеличкого міста Кременець, де народився його дід Давид Трахтенберг, який згодом переїхав до Києва [5, с. 46], а сам Володимир народився вже у Києві, його ім'я до цього часу було зовсім невідомим українським дослідникам. Після закінчення Київської консерваторії (1908) він вступив до Петербурзької, яку закінчив у 1912 р. В Петербурзі В. Трахтенберг навчався у класі видатного скрипаля і педагога, засновника російської скрипкової школи Леопольда Ауера.

Ім'я Володимира Трахтенберга, не зважаючи на те, що він був у числі кращих учнів Ауера [5, с. 46], навіть у російському музикознавстві до останніх років залишалося зовсім невідомим. Парадоксально, що Трахтенберг як учень Ауера, дуже обдарований скрипаль, що був широко відомий за свого життя у Китаї, Японії і навіть у далекій Австралії, не згадується в жодному з провідних російськомовних радянських видань: ні у монографії самого Л. Ауера «Моя школа гри на скрипке» (Ленінград, 1933), ні в останньому дослідженні Л. Нікіфорової «Ученики профессора Леопольда Ауэра» (Санкт Петербург, 2009).

Відсутність у Л. Нікіфорової (яка істотно поповнила перелік численних імен учнів Ауера) матеріалів про постать В. Трахтенберга вже у наш час можемо пояснити лише тим, що усі матеріали про нього могли бути вилучені з архівів і знищені як ворога народу у числі інших документів про тих багатьох музикантів, які самовільно, не в рамках культурного обміну, полишили Радянський Союз у 1920-х – 1930-х роках. Загострення відносин між Радянським Союзом та Китаєм у 1930-х роках призвело навіть до того, що діяльність у Харбіні таких великих музикантів, як С. Лемешев, Ф. Шаляпін та А. Пазовський, у радянських наукових та енциклопедичних виданнях до недавнього часу була закритою темою. Недослідженість постаті В. Трахтенберга у сучасному музикознавстві можна пояснити й тим, що матеріали про нього все ще можуть зберігатися у секретних архівах.

Серед численних музикантів, які приїхали працювати до Харбіну з Росії, Володимир Трахтенберг займає особливе місце. Його діяльність у Харбіні набула такого великого значення, що питання доцільності пошуків матеріалів про нього виявилось безперечним. Серед усіх музикантів, що приїхали з Росії, В. Трахтенберг знаходиться на чолі тих, хто найактивніше сприяв вкоріненню і поширенню професійного музичного життя не лише у Харбіні, а й у всьому Китаї. Його титанічна праця у справі започаткування і розвитку професійної музичної освіти у Китаї, велетенська діяльність як виконавця, організатора і суспільно-музичного діяча базувалася на кращих російських традиціях. Наполегливі пошуки матеріалів у російськомовних джерелах Китаю – пресі першої половини ХХ ст. та опублікованих у Китаї спогадах окремих російських музикантів – дали змогу реконструювати хроніку років його життя у Харбіні.

У російському музикознавстві вперше ім'я Володимира Трахтенберга зустрічається у наукових працях дослідниць загального культурного життя Китаю О. Таскіної (1994) [4], Л. Говердовської (2000) [1] та в мемуарах В. Серебрякова (1997) [2]. Таскіна лише згадує, що «директором Вищої музичної школи імені О. Глазунова в Харбіні у 1921 році став талановитий педагог В. Д. Трахтенберг (Київська та Петроградська консерваторії» [3, с. 95]. Декілька поодиноких відомостей подає у своїй праці Говердовська: «У 1921 р. було обрано художню раду музичної школи. Її очолила вільний художник Санкт-Петербурзької консерваторії Р. Г. Карпова, яку пізніше змінив В. Д. Трахтенберг – знаменитий скрипаль і концертмейстер» [1, с. 89]; «... крім концертів симфонічного оркестру великий успіх мали концерти камерної музики чудових музикантів: В. Трахтенберга, О. Погодіна, П. Раменського, В. Ульштейна, Е. Кеніга, М. Антипас-Метаксаса» [1, с. 94].

В. Серебряков у мемуарах «Своя песня» (1997) неодноразово згадує Трахтенберга як особистого педагога у харбінській музичній школі ім. О. Глазунова [2, с. 9], як власника музичного магазину «Кантілена» й оркестру при магазині [2, с. 71] та «колишнього професора Петербурзької консерваторії» [2, с. 27].

Коротку інформацію про знаменитого скрипаля і видатного педагога вдалось віднайти у повідомленні електронного ресурсу «Еврейские музыканты в истории музыкальной культуры Харбина» [3], де серед інших музикантів, з якими пов'язується початок становлення професійної музики і музичної освіти у Харбіні, побіжно вказується й ім'я Трахтенберга.

Окремі біографічні факти з життя музиканта зафіксовані у виданні Шанхайської консерваторії Лю Шіе Цін «Харбінський симфонічний оркестр. Сто років розвитку: 1908–2008» (2008) [5].

Після закінчення консерваторії В. Трахтенберг один рік працював скрипалем в оркестрі Імператорського Маріїнського театру. З 1915 р. відбував службу в царській армії, а коли пішов у відставку у 1920 р., переїхав до Сибіру, де працював вчителем скрипки відразу у трьох музичних школах міста Чити. До Харбіну скрипаль переїхав разом з друзями у 1921 р. в той час, коли розпочалося активне переслідування єврейської інтелігенції. Там він спочатку працював на посаді голови Комітету музикантів у складі Першої харбінської музичної школи, заснованої ним у 1921 році [1, с. 98].

Справжній популярності Трахтенберга сприяло його одруження з китаянкою Туо Нуо Фу, теж талановитою скрипалькою, яка пізніше стала ключовою фігурою в історії китайської музики [5, с. 46].

У 1924 р. Трахтенберг відкрив у Харбіні музичний магазин «Кантілена», де продавав музичні інструменти, ноти і грамплатівки з записами класичної музики. Маючи вишуканий смак, він зумів організувати в магазині продаж нот і платівок не тільки кращих музичних творів зі світового репертуару, але й мати у своєму асортименті великий вибір їх виконавців. Особливо багато в цьому магазині можна було придбати платівок із записами популярної музики – мелодії улюблених пісень і оркестрові записи танцювальної музики. Його приклад швидко наслідували й інші підприємці, і в Харбіні утворилася мережа подібних музичних магазинів: «Ліра», «Магазин Петра Гліде» та інші. В конкуренції серед цих магазинів «Кантілена» завжди брала першість, бо Трахтенберг мав великі переваги: крім добре розвинених якостей підприємця, він був високопрофесійним музикантом.

При магазині Трахтенберг створив оркестр «Кантілена», яким диригував особисто і записав у виконанні оркестру ряд платівок, які рекламував особливо запевняю [2, с. 32].

Творчий шлях Трахтенберга-виконавця в деяких фактах вдалося реконструювати лише з архівних джерел, головним чином – з афіш, які дали можливість в окремих фрагментах відновити окремі сторінки концертного життя непересічного музиканта.

Талановитий, сповнений творчої наснаги й бажання самореалізації, Трахтенберг, окрім педагогічної роботи, провадив справді дуже велику й різноманітну виконавську діяльність. У 1920-х – 1930-х роках він був організатором і учасником дуже популярного у Харбіні, а пізніше й у цілому світі, струнного квартету Китайської Східної залізниці, де виконував партію першої скрипки. Важливим у контексті цього дослідження постає подальше укомплектування складу цього виконавського колективу, усі з музикантів якого були родом з України: Володимир Трахтенберг (1-а скрипка), Олександр Дзигар (2-а скрипка), брати Погодини – Григорій Погодін (альт) і Олександр Погодін (віолончель). Праця у квартеті, як і в музичній школі, сприяла отриманню музикантом найширшої популярності і визнання.

Квартет Трахтенберга виступав дуже багато: на сцені Харбінського симфонічного товариства, у кінотеатрах та літніх театрах, а незабаром розпочалися й гастрольні виступи колективу в інших містах Китаю (Гонконг, Шанхай, Тяньцзін) та в ряді зарубіжних країн – Японія, США та ін. [5]. Про самі виступи квартету вдалося встановити не багато, проте віднайшлися захоплені відгуки про виконання цим колективом окремих творів. Серед них особливої уваги заслуговує виконання у концертах «Маленької нічної серенади» В. А. Моцарта: «... відзначається велика і вдумлива праця над особливостями музичної мови твору, його структурою, фразуванням, підкресленням окремих мотивів, ... тонке відчуття афективної відмінності між первинною і вторинною мелодичними лініями» [5, с. 3]. У відгуках зустрічаємо особливе відзначення «блискавичної координації у техніці лівої руки обох скрипалів» (Трахтенберга і Дзигара) і «тонке відчуття форми твору, коли, ведучи основну мелодію, музикантам вдалося неначе пробігти життя» [5, с. 3].

Велетенську працю Трахтенберга-виконавця найвагомніше підкреслено у книзі «Меттер та його друзі», де вказується, що двадцять років (від початку 1930-х до кінця 1940-х років) він був постійним концертмейстером оркестру Харбінського симфонічного товариства і одночасно його першим скрипалем. Трахтенберг згадується як «головний скрипаль і незмінний художній керівник оркестру, що працював у вкрай важких умовах 1930-х років» [5, с. 4].

Матеріалів, які б засвідчували про діяльність Трахтенберга як диригента симфонічного оркестру Східної залізниці, не знайдено, проте у згадуваній праці зазначається, що він керував оркестром на репетиціях і під його диригуванням були виконані симфонії Бетховена №3, 5, 7 і 9 [5, с. 4] та увертюра «Еґмонт» [5, с. 18].

Опубліковані у книзі афіші, де зазначене ім'я Трахтенберга як концертмейстера оркестру, дозволяють історично і з документальною повнотою встановити відомості про

репертуар, виявити імена власних та приїжджих гастролуючих солістів, імена всіх учасників оркестру та хронологію концертів.

Особливо багато інформації подають опубліковані афіші концертів, пов'язаних із святкуванням п'ятдесятого, ювілейного концерту Харбінського симфонічного товариства від 23 червня 1938 р., що відбувся на літній сцені саду Залізничного Зібрання. У концерті були виконані твори Ф. Шуберта, О. Бородіна, Дж. Россіні, О. Лядова, Й. Штрауса, Й. Брамса та П. Чайковського. Диригент – С. Швайковський, концертмейстер – В. Трахтенберг.

У 1947 р. Володимира Трахтенберга було призначено ректором Радянської Вищої музичної школи у Харбіні [5, с. 28].

У 1950-х роках він після ув'язнення японською військовою поліцією переїхав до Австралії, де проживав до кінця життя. Хроніка подій останніх, австралійських років життя Трахтенберга поки ще залишається недослідженим періодом його біографії і може стати благодатним об'єктом досліджень інших музикознавців або виконавців.

Трахтенберг продовжив педагогічну скрипкову школу свого наставника Леопольда Ауера і залишив після себе плеяду видатних скрипалів. Найвідомішими його учнями були його дружина – скрипалька і педагог Туо Нуо Фу (Китай), Толя Каменські (США) та Хельмут Штерн, який став засновником оркестру камерної музики (Німеччина) [3].

Представлені матеріали про видатного музиканта, педагога і музично-громадського діяча Володимира Трахтенберга засвідчують про його безмежну відданість справі пропаганди професійного музичного мистецтва. Багатогранність діяльності Трахтенберга справді вражає: скрипаль-віртуоз, постійний концертмейстер одного з найбільших у Китаї симфонічного оркестру, диригент-асистент цього оркестру, педагог, що виховав плеяду яскравих і відомих у світі скрипалів-виконавців, організатор і постійний концертуючий учасник одного з провідних струнних квартетів Китаю, організатор, педагог і директор однієї з перших у Харбіні музичної школи, яка завдяки його старанням переросла у Вищу музичну школу, організатор одного з найбільших музичних магазинів у Харбіні, організатор і постійний учасник концертів камерного оркестру в цьому магазині. У першій третині ХХ століття він став одним із ключових особистостей на теренах Китаю у справі започаткування, розвитку та поширення там професійного музичного мистецтва.

Вивчення постаті Володимира Трахтенберга, досі зовсім невідомої ні в українському, ні у російському музикознавстві, який волею долі провів своє життя поза межами України та Росії, закликає до активізації дослідницької роботи у справі необхідності докладного вивчення світових архівних джерел для здійснення реконструкції мистецької історії і творчих здобутків своїх краян.

ЛІТЕРАТУРА

1. Говердовская Л. Общественно-политическая и культурная деятельность российской эмиграции в Китае в 1917–1931 гг. / Людмила Фёдоровна Говердовская. – Москва, 2000. – 183 с.
2. Серебряков В. Своя песня / Владимир Серебряков // Казань, 1997. – №1–4.
3. Старое фото // Еврейские музыканты в истории музыкальной культуры Харбина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.partnery.cn.
4. Таскина Е. Неизвестный Харбин / Елена Таскина. – Москва : Прометей, 1994. – 352 с.
5. 刘学清 著. 哈尔滨交响乐团百年 1908–2008. – 上海音乐学院出版社 版次, 2008年12月第 [Лю Шіе Цін. Харбінський симфонічний оркестр. Сто років розвитку: 1908 – 2008 / Лю Шіе Цін. – Шанхайська консерваторія, грудень 2008. – 164 с.]